

НАУКОВІ ЗАСАДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано наукові засади самостійної навчальної діяльності студентів. Виокремлено види самостійної роботи та зроблено акцент на тих, що сприяють професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови.

Ключові слова: фахова підготовка, види самостійної роботи, рівні самостійної діяльності.

Процес реформування сучасної вищої освіти та реалізація вимог системи кредитно-модульного навчання вимагають підготовки висококваліфікованого, компетентного фахівця початкової школи. Основні положення Болонської декларації визначають певну специфіку в системі організації навчання у вищій школі. Вона полягає в тому, що переміщується акцент з процесу викладання на процес навчання майбутніх фахівців; збільшується час для позааудиторної самостійної роботи за рахунок зменшення аудиторної. Перехід до кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вишах зумовлює суттєве посилення ролі самостійної діяльності студентів. Означена форма навчання спрямована на самостійне засвоєння матеріалу, набуття професійної компетентності.

Актуальність репрезентованого матеріалу зумовлена тим, що основною умовою успішної лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах обмеженої кількості аудиторних годин є підвищення мобільності в навчальному процесі, готовність до самостійної фахової освіти. Тому предметом дослідження є наукові засади, на яких ґрунтується самостійна навчальна діяльність студентів. Окремі аспекти означеної проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій свідчить, що проблема самостійної роботи досліджувалася вченими різнопланово:

– визначення наукових засад самостійної роботи (А.Алексюк, В.Бондар, В.Буряк, В.Мороз, та ін.);

– аналіз психологічної готовності індивіда до самостійної роботи як вищої форми навчальної діяльності (А.Вербицький, К.Дурай-Новакова, І.Зимня та ін.);

– лінгвістичні та лінгводидактичні засади самостійної роботи у професійній підготовці вчителів загалом та початкової школи, зокрема (М.Вашуленко, Т.Донченко, І.Дроздова, М.Пентилюк, О.Попова, та ін.)

– дослідження організації самостійної роботи, її структури та форм реалізації (В.Андрєєв, Т.Донченко, П.Підкасистий, та ін.);

Безсумнівно, усі виділені науково-методичні джерела дають практичні рекомендації для ефективного впровадження самостійної роботи в навчальний процес вищих навчальних закладів, однак розглядають цю проблему в основному побіжно.

Виокремлення невирішених аспектів означеної проблеми вимагає узагальнення набутого наукового досвіду щодо аналізу ключових засад самостійної навчальної діяльності та визначення тих чинників, що сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови.

Мета статті полягає в аналізі наукових засад самостійної роботи у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови.

У процесі самостійної діяльності студента якнайбільше реалізуються мотивація до професійного навчання, цілеспрямованість, самоорганізованість, самоконтроль та інші особистісні якості. На думку І.Зимньої саме самостійна діяльність студента може виступити основою перебування його позицій у навчальному процесі.

У сучасній методиці ВНЗ самостійна робота обов'язково співвідноситься з організуючою функцією викладача. У дидактиці під самостійною роботою розуміють різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності, що відбуваються без безпосередньої участі викладача (вчителя), але за його завданням (А.Миролюбов). У наукових працях С.Шатілова висвітлено вимоги до самостійної навчальної діяльності, які передбачають зв'язок аудиторної та позааудиторної роботи, обов'язковість та регулярність виконання завдань.

З цих існуючих підходів до трактування самостійної роботи виокремлюються той, що представляє її, як вищу форму самоосвіти особистості. У термінах теорії діяльності А.Леонтєва самостійна робота передбачає виконання ряду дій, усвідомлення мети своєї навчальної діяльності, прийняття навчальної задачі, підкорення виконанню цієї задачі інших інтересів, самоорганізації у розподілі навчальних дій у часі, самоконтролю їх виконання.

М. Савчин, досліджуючи самостійну діяльність відзначав її роль у формування професійних інтересів, як фундаментальної потреби особистості. Зокрема, на його думку, це виявляється у необхідності професійного самоствердження та самореалізації.

Оскільки самостійна робота розглядається як вища форма навчальної діяльності, то є доцільним виділити фундаментальні потреби особистості, які на думку науковців, спонукають до її реалізації (М. Савчин, Л. Мітіна, А. Матюшкін).

1. *Потреба у самоствердженні.* Ця потреба особистості має бути підкріплена орієнтуванням студентів на досягнення високих цілей у навчальній діяльності. Особи, які прагнуть самореалізуватися, ніколи не бувають задоволені досягнутим, постійно прагнуть до самовдосконалення та зростання, не зупиняючись на тому, що багатьом може здаватись вершиною успіху (М. Савчин)

2. *Потреба у підкріпленні.* Зовнішнє стимулювання пов'язане передусім із заохоченням, соціальним схваленням і визнанням. Тут виділяють два типи стимулів, що впливають на бажання займатись самостійною роботою: внутрішні і зовнішні. Внутрішніми стимулами для студента є задоволення від участі в діяльності, якою він займається не з необхідності, а на основі професійного інтересу.

До зовнішніх стимулів учені відносять такі: зовні керовані (перебувають під цілковитим контролем зовнішнього агента), ототожнення себе з іншими (однокурсники), під час якого студент оцінює власні дії і приймає інструктивний контроль. Діяльність такого студента є незалежною, бо він діє на основі особистих міркувань, а не під зовнішнім тиском (В. Ольшанський).

3. *Передчуття успіху у навчанні.* Прагнення до мети, за спостереженнями Р.Аткінсона, залежить від необхідності домогтися бажаного (мотив успіху). Певною мірою на прагненні до мети (найвищий результат навчальної діяльності) позначається бажання уникнути невдачі. На мотивацію прагнення досягти поставленої мети у самостійній навчальній діяльності впливають навчальна ціль, що полягає в оволодінні предметом, та цілі самоствердження (намагання отримати високі бали, випередити інших).

4. *Упевненість в ефективності власних зусиль.* На думку психологів, упевненість є важливою складовою навчання. Цей факт стосується і самостійного навчання. Знання про ефективність власних зусиль збагачуються з набуттям особистого досвіду самоосвіти (М. Савчин).

Отже, з наукової точки зору самоосвітня діяльність студента як суб'єкта пізнання й особистого розвитку може мати різні модифікації залежно від характеру спонукань, особливості поставлених завдань та пізнавального потенціалу людини, а також досвіду її попередньої навчальної діяльності.

Активний пошук основних механізмів для формування сучасного, конкурентноспроможного фахівця початкової школи призвів до підвищення ролі самостійної роботи в навчальній діяльності студентів. Як предмет наукового дослідження, самостійна робота представляє собою складне педагогічне явище.

О. Мороз трактує педагогічну сутність самостійної роботи, як форму колективної та індивідуальної навчальної діяльності студентів, під час якої вони засвоюють необхідні знання, оволодівають вміннями й навичками, навчаються планомірно і систематично працювати, мислити, формувати власний стиль розумової діяльності [1, С. 44-80].

Таке бачення змісту самостійної діяльності пояснює поступовий перехід вищої школи від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формуванням у студентів навичок самостійної творчої роботи. Самостійна діяльність студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі повинна стати вагомою складовою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Усвідомлення означеного узгоджується з Положенням "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах", в якому самостійна робота студента регламентується як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять[4].

У свою чергу, М. Фіцула пропонує розглядати самостійну роботу, урахувавши її видову спрямованість. Він виділяє навчально-пізнавальну діяльність як одну з ефективних форм самостійної роботи студентів. Таке трактування педагогічної сутності самостійної роботи, на нашу думку, найбільш повно відображає її функціональне значення. Самостійна навчально-пізнавальна робота студентів – це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які вони здійснюють на навчальних заняттях або в позаурочних час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої часті[2, С. 203].

Не викликає сумнівів той факт, що такий вид навчальної діяльності сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності.

Важливим завданням викладача вищого навчального закладу є правильне організування самостійної роботи, забезпечення умов успішного її перебігу, що передбачає не лише базову, наукову, а й відповідну педагогічну підготовку, вміння педагогічно доцільно активізувати пізнавальні сили студентів у навчальному процесі.

Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачено, що самостійна робота студентів має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин дає змогу розвивати пізнавальну активність, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання сучасних виробничих завдань, уміння приймати рішення.

У науково-педагогічній літературі представлено декілька типів класифікацій самостійної роботи, проте всі вони об'єднані спільною метою та функціями. Мета самостійної роботи двоєдина – формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навичок. Основними функціями самостійної роботи є: пізнавальна, самостійна, прогностична, коригуюча та виховна.

Пізнавальна функція визначається засвоєнням студентом систематизованих знань з дисциплін. Самостійна функція – це формування вмінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування. Прогностична функція є вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання. Коригуюча функція визначається вмінням вчасно направляти свою діяльність. Виховна полягає у формуванні самостійності як риси характеру.

Зміна концептуальної основи й розширення функцій самостійної роботи студентів не тільки веде до збільшення обсягу її важливості, а й викликає зміну у взаємовідносинах між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, тобто коригує всі психолого-педагогічні (організаційні, методичні) засоби забезпечення самостійної роботи студентів.

Усе означене ставить вимоги до пошуків таких форм навчальної роботи у ВНЗ, коли допомога та контроль з боку викладача не пригнічуватимуть ініціативи студента, а привчатимуть його самостійно вирішувати питання організації, планування, контролю за своєю навчальною діяльністю, виховуючи самостійність, як особистісну рису характеру.

У науково-методичній літературі представлено диференціацію самостійної роботи за видами, які, у свою чергу, мають відповідати ряду критеріїв:

1. З огляду на місце і час проведення, характер керівництва нею з боку викладача та спосіб здійснення контролю за її результатами виокремлюють:

- а) самостійну роботу студентів на аудиторних заняттях;
- б) позааудиторну самостійну роботу (самостійні заняття студентів);
- в) самостійну роботу студентів під контролем викладача (індивідуальні заняття з викладачем).

2. За рівнем обов'язковості виокремлюють (В. Буряк):

а) обов'язкову, що передбачена навчальними планами і робочими програмами. Це виконання традиційних домашніх завдань, написання і захист курсових та дипломних робіт, а також ті види завдань, які студенти самостійно виконують під час пропедевтичної, навчальної, виробничої і переддипломної практик;

б) бажану – наукова й дослідницька робота студентів, що полягає у самостійному проведенні досліджень, збиранні наукової інформації, її аналіз; до цієї ж категорії належать аудиторні потокові та групові заняття, учать у роботі наукового студентського товариства (наукові гуртки, конференції, підготовка доповідей, тез, статей);

в) добровільну – робота в позаурочний час, участь у кафедральних, міжкафедральних, міжфакультетських, міжвузівських, всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, вікторинах.

3. За видами діяльності виділяють:

а) навчально-пізнавальну діяльність (через мислення, аналіз, синтез тощо);

б) професійну (певні конкретні дії студента, що їх виконують спеціалісти на виробництві).

в) За рівнем мотивації виокремлюють:

– самостійну роботу середнього рівня (до роботи студента спонукає викладач, допомагаючи йому практично, постійно контролюючи виконання);

– самостійну роботу середнього рівня (до роботи хоча й спонукає викладач, але студент працює самостійно, контролюючи самого себе);

– високого рівня (виконання завдання організовує і контролює сам студент).

Самостійна робота передбачає відтворювальні і творчі процеси в діяльності студента.

З огляду не це виділяють три її рівні: репродуктивний (тренувальний), реконструктивний, творчий (пошуковий).

Репродуктивна самостійна робота передбачає діяльність за певним зразком: розв'язання методичних задач, заповнення таблиць і схем тощо. Пізнавальна діяльність студента виявляється у пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні. Метою такого типу самостійних робіт є закріплення знань, формування умінь і навичок. Реконструктивна самостійна робота передбачає перебудову рішень, складання планів, тез, анотацій, написання рефератів та ін. Творча самостійна робота потребує аналізу проблемних ситуацій, отримання нової інформації. Студент самостійно обирає метод розв'язування завдання (навчально-дослідницькі завдання, курсові та дипломні роботи).

Обґрунтованою є класифікація П. Підкасистого, який розмежовує самостійну роботу за зразком, реконструктивно-варіативну, евристичну (частково-пошукову) та творчо-дослідницьку [3]. Зупинимось детальніше на кожному з цих типів.

Самостійна робота за зразком передбачає виконання роботи на основі зразка, докладної інструкції, тому рівень пізнавальної активності не виходить за межі репродуктивної діяльності. Реконструктивна самостійна робота реалізується засобом інтелектуальних та практичних дій студентів на реконструювання, перетворення навчальних текстів та наявного досвіду вирішення завдань, що пропонуються для самостійного виконання. Самостійна робота варіативного типу ґрунтується на пізнанні особистістю нового, виражається у виконанні узагальнень під час аналізу проблемної ситуації, у відмежуванні суттєвого від другорядного; під час виконання роботи такого типу

відбувається накопичення нового досвіду діяльності. У процесі творчої самостійної роботи акцент робиться на пізнавальній активності студентів, а самостійність досягає найвищого рівня. Студент опановує принципово нові для нього знання, цінності матеріальної та духовної культури.

У педагогіці вищої школи виокремлюють ще дві взаємопов'язані підсистеми в організуванні самостійної роботи студентів – систематичну самостійну роботу (розподілену за днями невеликим обсягом) і акордну (комплексну й тривалу за часом). Такий поділ відображає ритм роботи вищої школи і на ньому може ґрунтуватися її планування, організування та управління нею. Його доцільно розглядати у нерозривній єдності з усіма типами репродуктивного, творчого і комбінованого варіантів самостійної роботи студентів.

Досвід викладання курсу "Методика навчання української мови в початковій школі" переконує, що для успішного самостійного опрацювання навчання навчального матеріалу доцільно використовувати усі типи класичної класифікації. Проте, під час їх вибору слід ураховувати рівень складності виучуваного матеріалу та наявність(відсутність) практичного досвіду студента у навчанні української мови.

У результаті аналізу досліджуваної проблеми можемо зробити висновки й окреслити перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Процес самостійної навчальної діяльності майбутніх учителів початкової школи є важливим чинником їх фахової підготовки до навчання української мови. Його організація та змістове наповнення потребують інноваційних форм роботи та використання сучасних лінгводидактичних технологій навчання. Представлений матеріал не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми і може бути реалізований в подальшому обґрунтуванні дидактичної моделі самостійної роботи з курсу "Методика навчання української мови".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпченко Г.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. – К., 1997, с. 44-80.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М. Фіцула.- 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2010. – с. 20-34.
3. Пидкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов / П.И.Пидкасистый. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 144 с.
4. Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців // Освіта. – 2004. – № 8.

Нагрибельная И.А.

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МЛАДШИХ КЛАССОВ К ОБУЧЕНИЮ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ

В статье проанализированы научные основы самостоятельной учебной деятельности студентов. Выделены её виды. Акцентируется внимание на тех, которые способствуют профессиональной подготовке будущих учителей младших классов к преподаванию украинского языка.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, виды самостоятельной работы, уровни самостоятельной деятельности.

Nahrybelna I.A.

SCIENTIFIC BASIS OF INDIVIDUAL WORK IN PROFESSIONAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE

The article represents an application of professional training of future primary school specialists.

Key words: linguistic-didactic training, independent work, quality of professional training.